

Анеџа Јовевска,

Наџаша Габер - Дамјановска,

**ДИРЕКТНИТЕ ИЗБОРИ ЗА
ПРЕТСЕДАТЕЛ НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА - ПОТРЕБА ИЛИ НЕ**

АПСТРАКТ

Вообичаено, кај нас, во научната јавност, интересот за изборите е фокусиран на парламентарните избори и нивните резултати. Можеби причината за ова е во бројните контроверзи кои ги следеа овие избори. За разлика од ова, интересот за претседателските избори повеќе беше повод за партиски полемики, отколку причина за некоја посериозна научна анализа. Во меѓувреме, со измената на член 31 од Уставот на Република Македонија во 2008 година, како и со последните претседателски избори, се актуелизираа одредени аспекти, кои, секако го заслужуваат вниманието на научната јавност.

Уставната позиционираност на претседателот сè повеќе го актуелизира прашањето за начинот на кој тој се избира-општи и непосредни избори, што само по себе импли-

Aneta Jovevska,

Natasha Gaber - Damjanovska,

**DIRECT PRESIDENTIAL ELECTIONS
IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA,
YES OR NO**

ABSTRACT

It is usual for our scientific audience to take interest in the elections processes, but only in the area of the parliamentary elections and their outcome. The possible reason for this could be the numerous controversies that followed these elections. In contrast, the interest for the presidential elections was more of a trigger for clashes between parties, rather than a reason for a serious scientific analysis. In the meantime, with the amendment of Article 31 from the Constitution of the Republic of Macedonia in 2008, as well as with the last presidential elections, certain aspects that deserve the attention of the scientific audience have been actualized yet again.

The constitutional position of the President further emphasizes the actualization of the method by which a President is elected, by general and direct elections, which by itself

цира и поголеми овластувања за носителот на оваа функција. Иако, формално, надлежностите на Претседателот се главно лимитирани и се во извесна мера од церемонијален карактер, сепак тој, ако има лидерски капацитет, може да се наметне во јавноста и да даде поддршка на реформските процеси кои се одвиваат во државата. Во отсуство на таков капацитет или, пак, желба да наметне политика која не комуницира со интересите на граѓаните, добро е што лимитираниот регистар на надлежности ќе влијае како противтежа на пројавените аспирации за моќ. Воедно, со ова прашање се поврзани и дилемите за легитимитетот на претседателот во однос на висината на потребниот цензус за вториот круг. Имено, намалувањето на цензусот соодветствува на актуелните прилики во Република Македонија, но треба да постои свест дека, со оглед на трендот на избирачкото однесување, може да се случи изборната апстиненција да го доведе во прашање успешното реализирање на изборниот процес. Затоа ваквите решенија треба да се анализираат од аспект на постојниот политички контекст, како и ефектите кои се очекува да ги исполни вака концептираниот модел.

При тоа, следните претседателски избори ќе бидат соочени и со еден нов предизвик, а тоа е учество во изборите и на дијаспората. Освен сериозни оперативни прашања поврзани со логистиката и техниката на гласање, ова прашање се очекува да продуцира бројни полемики, бидејќи не е исклучено токму гласовите на иселениците да го одлучат победникот.

Клучни зборови: претседателски избори, изборен систем, легитимитет

implies even greater accreditations and power which this titleholder has. Although as a formality, these powers are limited and to an extent sublimed to ceremonial rites, nevertheless, if he/she has leadership capacities, a President can extend his/hers influence on the general public and support the reformational processes which are taking place in the state. In absence of such capacities, or in the presence of a strive to impose politics that don't communicate with the interests of the citizens, such limitations of authority act as a counterweight to the proclaimed aspirations of power. At the same time, the legitimacy of a President is closely connected to this issue, related to the needed census quotas in the second round of elections. Namely, the reduction of the census corresponds to the actual climate in the Republic of Macedonia, but keeping in mind the trend of electoral behavior, there should be an open option for unsuccessful realization of the electoral process, helped by electoral abstinence. Therefore, this type of resolutions should be analyzed from the aspect of the current political context, as well as the effects expected to be fulfilled by such conceptualized model.

At the same time, the next presidential elections will be facing yet another challenge in the participation of the diaspora. The operational issues related to logistics and voting techniques set aside, this issue is expected to produce numerous disputes, because the diaspora votes could be crucial in winning the elections.

Key words: presidential elections, electoral system, legitimacy

ВОВЕД

Со првите процеси на плурализација, кај нас, прашањето за надлежностите и начинот на изборот на Претседателот на државата беше во сенка на расправиите за начинот на избор на пратениците во Собранието на Република Македонија. Оваа состојба беше и логична последица на динамиката и редоследот на политичките промени кај нас.¹

Фокусот на вниманието беше насочен кон востановување на првото повеќепартиско собрание, кое потоа требаше да го донесе првиот Устав на независна Република Македонија, а потоа, согласно со новите институционални решенија, да ги етаблира и останатите државни институции. Така, во отсуство на соодветна регулатива, првиот Претседател на Република Македонија беше избран од страна на пратениците на првото повеќепартиско Собрание, а не на непосредни избори, како што тоа подоцна го регулираше Уставот на Република Македонија. Секако, по спроведувањето на првите компетитивни избори за пратеници во Собранието на Република Македонија во 1990 година, започна и процесот на уставен инженеринг, кој отвори бројни расправи и полемии. Меѓутоа, евентуалните дебати околу позиционирањето на претседателот на државата главно се фокусираа на конзистентноста на решенијата од аспект на контролата на двете спротивставени власти- законодавната и извршната.² Но прашањето за самиот изборен модел, односно начинот на изборот на претседател на државата, не продуцираше некои посериозни расправи. Промовирајќи го мнозинскиот изборен модел во два круга, уставотворецот се определил за варијантата апсолутно мнозинство во првиот изборен круг. Поточно, за Претседател на Република Македонија е избран кандидатот кој добил мнозинство гласови- 50% плус еден, од вкупниот број избирачи запишани во општиот избирачки список.³ Во колку во првиот круг ниту еден кандидат не го задоволи овој услов, во вториот круг се гласа за двајца кандидати кои во првиот круг добиле најмногу гласови; при тоа, изборот

1) Види: Јовевска, А. (1999) Изборните концепти во теориите на демократија. ИСППИ., Скопје, стр.170- 172

2) Доследното остварување на овој принцип претпоставува прецизно дефинирани взаемни релации на носителите на власта. Од овој аспект, во случај на меѓусебен судир, односно политичка криза, која не може да се надмине со взаемен компромис, се актуелизира институтот распуштање на парламентот. Имено, како што парламентот ја избира владата, така и таа, односно шефот на државата, под определени услови треба да има реална можност да го распушти парламентот. Кај нас, Уставот не утврдува вакво право ниту за владата ниту за претседателот. Всушност таквата можност е оставена на пратениците, кои со апсолутно мнозинство одлучуваат за самораспуштање. Очигледно станува збор за неконзистентно решение, кое е дивергентно на промовираниот модел.

3) Види: член 81 од Уставот на Република Македонија, 1991 година и види член 11 и 12 од Законот за избор на Претседател на РМ, Службен весник бр. 20/94.

е валиден во колку во вториот круг учествувале повеќе од половината регистрирани избирачи. Што се однесува до правото на номинација на кандидати за претседател, Уставот таа можност ја дава на најмалку 10 000 избирачи или најмалку 30 пратеници.

1. ХРОНОЛОГИЈА НА ИЗБОРИТЕ ЗА ПРЕТСЕДАТЕЛ НА ДРЖАВАТА (1994- 2009)

Иако, според Уставот мандатот на претседателот е пет години, додека на пратениците четири, што значи кампањите за нивниот избор не се совпаѓаат, сепак првите непосредни избори за функцијата Претседател на Република Македонија во 1994 година беа организирани паралелно со пратеничките избори. Со оглед на фактот дека мандатот на актуелниот Претседател завршуваше, околу месец дена, по мандатот на пратениците, Претседателот на Собранието, кој според Уставот е овластен да ги распишува изборите,⁴ ги објави истовремено претседателските и пратеничките избори. И покрај острите партиски полемики што ги испровоцира ваквата одлука, сепак, Уставниот суд сметаше дека не постојат правни пречки за истата. Секако, независно од ова, не треба да се поттцени фактот дека претседателските избори во извесен степен можат да влијаат и на исходот на пратеничките избори. Истовременото одржување на овие избори остава можност за посилните политички партии да остварат предност во натпреварот за избор на претседател на државата, а оваа предност не е исклучено да се рефлектира и врз пратеничките избори.

Така, во изборите за претседател во 1994 година учествуваа двајца кандидати. Пратениците од партијата на власт СКМ- ПДП (сегашната СДСМ) како кандидат на Сојузот за Македонија⁵ го предложија дотогашниот актуелен претседател, Киро Глигоров, а пратениците на опозицијата предводена од ВМРО- ДПМНЕ истакнаа свој кандидат- Љубиша Георгиевски. Во меѓувреме уште двајца кандидати се обидоа да соберат 10.000 потписи, за да ги потврдат своите кандидатури, но тоа не успеаја да го реализираат во релативно краткиот рок кој им стоеше на располагање. На 16.10.1994 година изборите за Претседател на Република Македонија стартуваа со двајца кандидати. Кандидатот Киро Глигоров беше избран со значајно мнозинство уште во првиот круг. Имено, од 77,76%⁶ избирачите од Општиот избирачки список (ОИС),

4) Види: член 81 од Уставот на РМ

5) Сојузот за Македонија претставуваше коалиција во која влегоа три политички партии: СДСМ, ДПМ и СПМ.

6) Види: Билтен со изборни резултати бр. 7 од 26.10.1994 година

кои го искористија своето избирачко право, 52,44% гласаа за кандидатот на Сојузот за Македонија, додека неговиот противкандидат доби 14,47% од гласовите. Секако вреден за спомнување е и податокот дека 130.133 (околу 11%) гласачки ливчиња биле утврдени како неважечки, и тоа, најмногу во изборните единици каде што мнозинството гласачи се етнички Албанци. Споредбено гледано, ако учеството на добиените гласови на Сојузот за Македонија⁷ (21,43%) во вкупниот број на избирачи евидентирани во ОИС се спореди со подршката што ја доби нивниот претседателски кандидат (52,44%), очигледна е спротивставеноста меѓу изборната одлука за Претседател на државата и одлуката за пратеничкиот состав на Собранието. Иако избирачите манифестираа покритички став кон работата на тогаш актуелната влада, сепак, и покрај ваквиот расчекор, Сојузот за Македонија доби релативна поддршка од изборното тело, која му обезбеди апсолутно мнозинство во Парламентот. Секако, ваквиот исход во распределбата на мандатите беше резултат, пред се, на ефектот на „незаработено (вештачко) мнозинство“ како последица на мнозинскиот изборен модел, во два круга, по кој се избираа пратениците на Собранието на Република Македонија. Но, во овој случај не треба да се поттцени и довербата во кандидатот за Претседател, кој го прифати ризикот да застане зад коалицијата. Очигледно, во овие избори, кога станува збор за победникот, персоналната идентификација имаше посилна мобилизаторска моќ, отколку идентификацијата со партијата.

За главните опозициски партии, ВМРО- ДПМНЕ и Демократската партија на Македонија, резултатите во првиот круг беа производ на „бројни фалсификати и нерегуларности во првиот круг со кои владејачките структури извршија државен удар во Македонија“ (ПУЛС, 27.10.1994 г.). Воедно критики и недоверба беа искажани и во однос на регуларноста⁸ на изборите за Претседател, односно се сметаше дека кандидатот Киро Глигоров не го исполнил законскиот праг за избор во првиот круг. Токму овие аргументи беа наведени како причина за апстиненцијата на опозицијата во вториот изборен круг.

7) Истовремено изборите за пратеници за разлика од претходните парламентарни избори во 1990 година веќе беа решени во првиот круг.

8) Имено, Законот за избирачки списоци беше донесен уште во 1976 година и беше неадаптиран на промените. Посебно забуни настанаа со корекциите што требаше дополнително да се внесат во ОИС заради усогласување со добивањето државјанство на Република Македонија како услов да се добие избирачко право според Уставот на РМ од 1991 година. Оваа обврска ја преземаа службите на МВР и Заводот за статистика. Поради лошата координација тие понесоа и голем дел од вината за непрофесионално извршување на задачата. Исто така, дополнителни забуни и сомненија побудија бавните и конфузни соопштенија на републичката изборна комисија. Секако, причините за ова можат да се бараат и во недореченостите и непрецизните одредби на Законот за избор и отповик на пратеници и одборници на СРМ. Види на пример член 52 од Законот.

Ваквите квалификации ги следеа првите непосредни избори за претседател на државата, но ги одбележаа и сите следни изборни циклуси за оваа функција. Поточно, веќе во 1999 година изборот на кандидатот на ВМРО-ДПМНЕ, Борис Трајковски, за Претседател на Република Македонија, предизвика бројни контроверзи кои кулминираа и со оспорување на неговиот легитимитет, од страна на опозицијата, и негово ословување како „граѓанин“, а не како Претседател на државата. Што беше причина за ваквите оценки?

Овие претседателски избори се одржаа само една година по парламентарните избори кога СДСМ ја изгуби власта по шестгодишно владеење. Инаку, покрај кандидатите на двете доминантни партии, во овие избори се натпреваруваа и кандидати на уште четири политички партии. Новина беше и тоа што со свои кандидати за првпат настапија и две албански политички партии: ДПА (Мухарем Неџипи) и ПДП (Мухамед Халили). Учесници во изборите беа и лидери на две помали партии од македонскиот политички блок, Стојан Андов (ЛДП) и Васил Тупурковски (ДА). Очигледно, и на овие избори, лидерите на доминантните политички партии одлучија да не се кандидират, туку таа улога им ја препуштија на свои истакнати членови. Во овие избори, првиот круг не го одлучи победникот. Оттука и потребата да се организира и втор круг, во кој учествуваа двајца кандидати: Тито Петковски (СДСМ) и Борис Трајковски (ВМРО-ДПМНЕ). Иако, по првиот круг, кандидатот на СДСМ имаше предност во однос на другите кандидати, сепак во вториот круг се случи пресврт, односно кандидатот на ВМРО-ДПМНЕ го освои мнозинството гласови- 53%. (Виги: Табела 1) Споредбено гледано, со претходните избори, кога најголемиот број неважечки ливчиња беа регистрирани во изборните единици со етничко албанско население, овојпат победникот го одлучија токму тие гласачи. Секако, ваквата промена во албанското гласачко тело немаше да предизвика изненадување, во колку победничкиот кандидат и неговата партија водеа кампања која беше ориентирана да ги промовира и артикулира интересите и на овој дел од избирачите. Токму ова, но и изборниот резултат кој се евидентираше во првиот изборен круг, и тоа токму на тие избирачки места на кои се регистрира нелогичен изборен тренд, само две седмици подоцна, ги поттикна бројните негодувања и обвинувања дека станува збор за фалсификување на изборите. Иако, генерално, впечаток е дека партиската идентификација на овие избори беше доминантен модел на изборно однесување, сепак останува и чувството дека победникот, сепак, го одлучи партиската послушност, односно контролата на изборниот процес во некои од избирачките места од страна на партнерите на коалицијата на власт.

Трагичната смрт на претседателот Трајковски, во 2004 година, беше нов предизвик за Република Македонија. Имено, за првпат требаше да се орга-

низираат предвремени претседателски избори- чин што ги стави на неочекуван тест државните институции, но најмногу политичките партии кои требаше да предложат, во релативно краток период, свои кандидати. Станува збор за третите по ред непосредни претседателски избори. На овие избори како кандидати беа утврдени: лидерот на СДСМ, Бранко Црвенковски, кој воедно беше и актуелен премиер на владата на РМ, Сашко Кедев (предложен од група избирачи и поддржан од партијата ВМРО- ДПМНЕ); и кандидатите Зиди Целили (предлог од група избирачи) и Гзим Острени (предлог од група избирачи и поддржан од ДУИ). И во овие избори главната борба се водеше меѓу кандидатите во рамките на сопствениот етнички блок. Исто така, карактеристика на овие избори беше и фактот што за прв пат како кандидат беше утврден лидерот на една од најголемите политички партии - Бранко Црвенковски. Неговата предност во првиот, но и во вториот круг, не ја запреа шпекулациите за регуларноста на изборите и наводното фабрикување на потребниот услов за потребната излезност на изборите (*Виџи: Табела 1*). Независно од ваквите обвинувања, сепак, кандидатот Бранко Црвенковски оствари значителна изборна поддршка и беше избран на оваа функција. Меѓутоа, неговиот легитимитет беше постојано оспоруван од страна на ВМРО-ДПМНЕ, што посебно се рефлектираше и на нивната соработка (немирна кохабитација) по спроведувањето на парламентарните избори во 2006 година кога оваа партија ја освои власта.

Пет години подоцна, во 2009 година, се одржаа четвртите по ред претседателски избори. Секако и овие избори имаа свои специфичности кои ги издвојуваат од претходните изборни циклуси. Прво, едновременост на изборните кампањи за Претседател на Република Македонија и локалните избори, што детерминираше кампањата на локалните избори да биде испреплетена со бројни теми од национален карактер. Второ, партиските лидери и на двете најголеми партии од македонскиот политички блок трката за функцијата претседател ја препуштија на кандидати кои јавноста не ги перцепираше како личности поврзани со нивните партиски врвови. Меѓутоа, изборната трка за кандидатот на ВМРО- ДПМНЕ сепак ја истрча лидерот на оваа партија, практично поставувајќи се како промотор и носител и на локалните и на претседателските избори. Трето, кандидатот на албанската политичка партија Нова демократија, Имер Селмани, кој се одлучи за умерена изборна кампања, успеа во првиот изборен круг да оствари поддршка и од одреден број избирачи од македонското гласачко тело, благодареејќи на дотогашниот имиџ што го имаше изградено како модерен и граѓански ориентиран политичар. Четврто, партиската идентификација при гласањето надвлееа над персоналните атрибути на кандидатите и го одлучи победникот. Ова посебно што

главните ривали во оваа изборна битка беа реномирани професори на Правниот факултет во Скопје.⁹ Петто, генералната оценка за регуларноста на изборите придонесе и за прифаќање на изборниот резултат од страна на сите учесници. Може да се каже дека ова беа и првите избори во кои не беше оспорен легитимитетот на победникот.

2. ИЗБОРНИОТ МОДЕЛ СПОРЕД КОЈ СЕ ИЗБИРА ПРЕТСЕДАТЕЛОТ, И, ШТО СЕ ОЧЕКУВА ОД НЕГО

Евидентно, изборите за Претседател на Република Македонија од 1994 година до денес беа проследени со бројни контроверзи кои, меѓу другото, се поврзуваа и со прашањето за легитимноста на носителот на оваа функција, пред сè, во релација со веродостојноста на изборниот резултат. Но, посебно присутниот тренд на намалување на процентот на излезност (*Види: Табела 1*), што е проблем и на други бројни современи демократии, ја наметна потребата од уставна интервенција која одредува понизок праг во вториот изборен круг, но праг чија висина не го доведува во прашање легитимитетот на избраниот кандидат. Како резултат на ваквите укажувања, релевантните политички партии постигнаа согласност во 2008 година, за да бидат изборите важечки, во вториот круг да се намали потребниот цензус од 50% на 40%.¹⁰

Доказ дека оваа уставна промена беше навреме донесена, е и изборниот одзив на избирачите на последните претседателски избори во 2009 година. Имено, во вториот круг, утврдениот изборен праг беше надминат со незначителен процент на гласови - 2% повеќе од минимумот. Очигледно во колку останеше старото решение, тогаш постоеше можност Република Македонија да се влезе во круг на бескрајна кампања за избор на претседател, која можеше да предизвика и блокирање на функционирањето на институциите на политичкиот систем на државата.

Во оваа смисла интересен е примерот со претседателските избори во Србија, каде што проблемот во остварувањето на потребниот минимум на одзив, за да биде изборот валиден, за прв пат беше регистриран во 1997 година, кога во вториот изборен круг не беше избран ниту еден од кандидатите (Зоран Лилиќ - СПС и Воислав Шешељ - СРС). Вторпат, идентичен проблем се регистрира во октомври 2002 година, кога изборите, исто така, завршуваат неуспешно. Поточно, иако кандидатот Вослав Коштуница освоил 2 000 000 гласови, односно дупло повеќе од неговиот противник, сепак потребниот цензус од

9) Станува збор за кандидатот на ВМРО- ДПМНЕ, Ѓорѓи Иванов, и кандидатот на СДСМ-Љубомир Фрчковски.

10) Амандман на член 31 од Уставот на РМ, 2008

50%, во вториот круг, не бил задоволен. Два месеца подоцна, повторно овој услов се јавува како пречка во изборот на претседател на Србија, односно одзивот бил 45,17%. Но, и на третите по ред повторени избори (во ноември 2003 година) излезноста на избирачите не била задоволителна- 38,80%. Оваа „агонија“ успешно се окончува дури по уставната измена во 2004 година, кога прагот од 50% се намалува на 40%. Токму ваквата интервенција овозможи Србија конечно да го добие својот претседател (одзивот беше 48,3%) кога победи Борис Тадиќ, кој во вториот изборен круг, ја доби и поддршката на сите партнери на ДОС предводен од страна на тогаш актуелниот премиер Воислав Коштуница.

Токму ова искуство беше и главниот мотив за една ваква уставна промена во Република Македонија. Секако, ова прашање актуелизира одделни аспекти поврзани со спецификите на македонскиот политички контекст. Од една страна, дали воопшто е потребно да има цензус (праг), кога правото на изборна партиципација не претставува законска обврска, односно чинот на гласање е слободен избор на граѓанинот и тој одлучува дали тоа ќе го оствари или не.¹¹ Но од друга страна, ако нема однапред поставен цензус, се поставува прашањето, дали нискиот одзив на избирачите ќе го оспори легитимитетот на избраниот кандидат.

Други дилеми побудува евентуалното размислување - да не биде предвиден никаков праг во вториот изборен круг. Во тој случај, се смета дека постои опасност од девастирачки ефект на мнозинското изборно начело (ефект на мајоризација). На тој начин, кандидатите кои учествуваат во вториот круг, реално, можно е да не чувствуваат потреба во својата кампања да артикулираат теми кои можеби побудуваат интерес кај одделни категории избирачи, кои во првиот круг гласале за кандидати кои не успеале да влезат во вториот круг. Во случај на мајоризација всушност, кандидатите од вториот круг многу повеќе ќе очекуваат и ќе се потпираат единствено на сопствените лојални избирачи (од ист етникум, вера, идеологија и сл.), сметајќи на индиферентноста и неактивноста на останатите, и нема да се обидуваат да пристапат кон

11) Компаративните искуства говорат дека вградувањето на изборен цензус како услов во изборот на претседател беше повеќе карактеристика на т.н. нови демократии. За разлика од нив, на пример Франција, која практикува директни избори за претседател на државата, не предвидува ваков изборен праг. Таков е случајот и со Ирска, Австрија и Португалија, каде што се забележува тренд на намалување на влијанието на претседателот на државата. Овој модел на избори веќе го следат и државите како Хрватска и Србија кои со соодветни уставни, односно законски интервенции (Хрватска во Уставот- (Народне новине бр.28/2001), а Србија во Законот за избор на претседател од 2007) веќе го елиминираа изборниот праг како нужен услов за успешно завршување на вториот изборен круг.

другите слоеви население, што би се очекувало од еден иден Претседател на државата. Ова укажување за вакви несакани ефекти е особено значајно за Република Македонија, од аспект на функцијата на изборите врз општествената кохезија (општествено-интегративно значење), како и дека кандидатите кои ја продолжуваат трката во вториот круг, се претпоставува во кампањата да се обратат кон што поширок круг на граѓани и заедници (вклучително и етнички и верски), па преку таков настап да се избегне опасноста од изборна апстиненција. Впрочем, се избира претседател на државата од кого се очекува да биде репрезент на сите граѓани, како во земјата така и на меѓународен план.

Во овој контекст, моделот на изборот на претседателот е во спрега и со аспектот на остварувањето на релацијата меѓу двата експонента на извршната власт - Претседателот на државата и Владата.¹² Имено, фактот што Претседателот (по правило како кандидат на определена партија) се избира на непосредни избори, секако ја зајакнува неговата позиција и ја крие опасноста од евентуална конфротација со Владата, чиј мандатор може да биде и од друга, спротивставена партија. Всушност начинот на неговиот избор, утврден во Уставот, е повеќе белег на претседателскиот облик на владеење отколку на парламентарниот. Ваквиот афирмиран однос на кохабитација, во научните расправи, го актуелизира и прашањето: Дали претседателскиот или парламентарниот систем ги слабеат или зголемуваат демократските капацитети на политичките режими во справувањето со политичките конфликти? Очигледно ниту во теоријата нема единствен став кон ова прашање. Како илустрација може да го посочиме авторот Линц, кој оваа дилема ја решава во корист на парламентарниот систем, како погоден за менаџирање на конфликтите. Како аргумент, тој го посочува фактот што натпреварот за функцијата претседател, се води според принципот „победникот добива сè“, што му дава на претседателот право да се повикува на својот демократски легитимитет, кој честопати е испреплетен и со плебисцитарни елементи. Ова може да имплицира комбинирање на квалитетите на шефот на државата како претставник на нацијата со власта на егзекутивата, што од своја страна, „креира една посебна аура и претстава за функцијата и личноста на претседателот“.¹³ Секако, постојат и спротивставени мислења, односно се истакнуваат предностите на претседателскиот систем. Се смета дека со формалното одвојување на властите, како белег на претседателскиот систем, може да се спречи марги-

12) Види: Тренеска, Р. (1999) Извршната власт во демократските системи. Матица македонска. Скопје, 227- 228

13) Види: Gunther, R. and Mughan, A. (1993): Political Institutions and Cleavage Management, vo Weaver, R and Rockman, B.a.eds. Do Institutions Matter? Washington: The Brookings Institution. 1993, стр. 273-302.

нализирањето на одделни групи преку механизмот на ветото, што дејствува ограничувачки спрема власта на која било влада. Во таа смисла се посочува на опасноста на мајоритетноста на парламентарните системи, кои вообичаено завршуваат со еднопартиска влада што ја крие опасноста од генерирање на перманентни меѓупартиски конфликти и радикализација на опциите, а не нивно урамнотежување.¹⁴

И кај нас, овие дебати, со извесна задоцнетост, се актуелизираа по спроведувањето на третите по ред парламентарни избори во 1998 година, кога за првпат опозицијата ја освои парламентарната власт, а мандатот на тогашниот претседател, Киро Глигоров, се уште беше активен. Во овој контекст, дебата се отвори и за прашањето- дали ваквиот начин на непосредни избори за претседателската функција е соодветен на надлежностите кои Уставот на Република Македонија ги предвидува за шефот на државата. Иако се работи за релативно редуциран регистер на надлежности,¹⁵ сепак во овој контекст голема улога има и личноста на кандидатот, како и неговата умешност, со својот авторитет, кредибилитет и дигнитет да ја освои поддршката во промоцијата на одредени политики кои се од важен национален интерес. Преку овој процес на креирање политики, всушност, Република Македонија може да добие и на квалитет од аспект на афирмирање на поинаков концепт на заедништво и демократија, кој е поширок од тесно-партиските интереси. Во функција на тоа, како шанса за конструктивно политичко поентирање, е обврската на Претседателот на државата да се обрати на законодавниот дом еднаш годишно, што може да послужи како резимирање и валорзација на реализираната политика на годишно ниво, вклучително и предлог-насоки во функција на некои стратешки интереси на државата. Исто така, постои уставно загарантирана интервенирачка можност на Претседателот преку непотпишување на указот за прогласување на некој закон, да ја одложи примената на тој закон (суспензивното вето).¹⁶ На тој начин се создава можност за дополнителна процена за понудените законски решенија, кои можеби во времето на нивното донесување побудиле бурни полемики и различни ставови во јавноста. Ваквата можност, најверојатно, не е одраз на некоја реална моќ на инволвираност на Претседателот во креирањето на законодавната политика, бидејќи тоа одложување е со времетраење до наредната седница на Собранието. Сепак, практиката на користење на ова овластување покажува дека, во одредени временски периоди некои од македонските претседатели

14) Vasovik, V. (1992) Dileme i kontoverze parlamentarizma, izmedju parlamentarnog romantizma i parlamentarnog nihilizma. Arhiv za pravne i drustvene nauke, br.1, 1992, str. 21

15) Види: член 75 ст.3 -4 и член 84- 86 од Уставот на РМ

16) Види: Китановски, Л. (1996) Поделба на власта. Скопје, 1996, стр.260

го користеле ваквото право.¹⁷ Ваквата практика, иако ефективно ги отсликува евентуалните неусогласени политички кохабитациски односи, сепак не претставува кочница на владината политика. Во таа смисла, искуството демонстрира дека тој може да има влијание и во креирањето на државните политики, преку отворање на дебати за горливи прашања кои го тангираат македонското општество, преку активна промоција на државните интереси и аспирации на меѓународно ниво, дури и за туркање или посредување во политичкиот процес во одредени кризни моменти Тоа се вистинските теми со кои би требало да се ангажира еден претседател.¹⁸

Сведувајќи ги претседателските избори на избор на кандидати кои се предложени и промовирани од политички партии, наспрема силни и истакнати индивидуалци, кај дел од експертската јавност, но и кај некои политички партии, се пројавија дилеми околу тоа, дали општите и непосредни избори за Претседател на Републиката се најсреќното решение.¹⁹ Оттука и аргументите, изборот на Претседател да се врати повторно како надлежност на Собранието, каде што политичкиот консензус би бил пресуден во определувањето на претседателот, а со тоа би се надминале и проблемите со легитиметот на избраниот. Од друга страна, има тежина и аргументот дека, непосредниот избор на претседателот има своја функција во однос на мобилизаторската сила на широкото граѓанство, особено како рефлексција на нивното расположение во конкретниот момент кога овие избори се случуваат.

Во таа смисла, за обемот на надлежности со кои располага претседателот, секако има простор за расправа, но потребно е да се води сметка за целите и ефектите кои се очекуват од така димензионираните функции. Затоа, во валоризацијата на постојните решенија, појдовен треба да биде фактот што Уставот ја одредува Република Македонија како парламентарна демократија,

17) Отсуство на кохабитација беше евидентна во случајот на признавањето на Тајван од страна на владата на Љубчо Георгиевски и несогласувањето на претседателот Киро Глигоров со таквата одлука. Исто така, таков пример беше и случајот кога претседателот Борис Трајковски, иако беше кандидат на партијата на власт ВМРО- ДПМНЕ, сепак во 2001 година го одби барањето на Владата да прогласи воена состојба во РМ. Вакви примери имаше и во времето на Бранко Црвенковски, кој го искористи правото на вето за неколку законски проекти на Владата. Посебно индикативен беше примерот кога отворено несогласувања беше искажано заради вклучувањето на Мартин Протугер, од страна на премиерот Никола Груевски, како втор претставник (покрај Никола Димитров) во преговорите со Грција со посредство на медијаторот Мејџу Нимиц. Заради овој потег, актуелниот претседател Бранко Црвенковски, без консултации, го отповика Никола Димитров кој таа функција ја извршуваше уште во времето на претседателот Борис Трајковски.

18) Во оваа смисла илустративен е примерот за придонесот и ангажирањето на претседателот Борис Трајковски во преговорите и потпишувањето на Рамковниот договор во 2001 година.

19) Види: Малеска, М. The general and direct elections for President of the Republic should be abandoned. New Balkan Politics. http://newbalkanpolitics.org.mk/editorials/see_tetovo.html

што имплицира посилна влада и парламент, наспроти послаб претседател, а сепак обидот за обезбедување на некаков системски „баланс на силите“ постои. Секако тоа не значи дека на претседателот му е оневозможено да се афирмира како личност со висок морален интегритет и почит, и, во таа смисла, да освои дел од политичкиот простор во кој може да наметне свој стил на дејствување.²⁰

3. ЗАКЛУЧОК

Со оглед на тоа што интенцијата на уставотворецот била власта во Република Македонија да биде организирана врз начелото на парламентарната демократија, впечаток е дека ингеренциите кои му се дадени на Претседателот на Републиката само делумно соодветствуваат на тој модел. Токму поради ваквата поставеност на претседателот се актуелизира прашањето за начинот на кој се избира претседателот - општи и непосредни избори- што само по себе имплицира и поголеми овластувања за носителот на оваа функција.

Секако, не би можело да се каже дека улогата на Претседателот на Република Македонија е чисто церемонијална. Сепак, тој може, ако има лидерски капацитет, да се наметне во јавноста, неговиот збор да има тежина и да даде поддршка на сите реформски процеси кои се одвиваат во државата. Во иднина, со оглед на тоа дека Република Македонија е мала држава, мошне важно е каков репрезент ќе биде Претседателот, особено во однос на креирање на демократската стабилност во државата. Дobar индивидуалец може многу поуспешно од политичките партии да ги атрикулира генералните државни интереси и темите кои се однесуваат на целото општество. Од претседателот се очекува успешно да ги надмине партиските поизииции и таквите претседатели често се многу попопуларни од лидерите на партиите кои ги поддржале. Инаку, не секогаш овој квалитет е директно врзан со релните ингеренции на претседателот, напротив, тоа е потесно поврзано со личноста на претседателот и неговиот лидерски капацитет. Во отсуство на таков капацитет или, пак, желба да наметне политика која не комуницира со интересите на граѓаните, добро е што предвидениот регистер на надлежности ќе влијае како противтежа на пројавените аспирации за моќ. Меѓутоа, во колку претседателот се избира индиректно, односно од страна на парламентот, ре-

20) Во оваа смисла, упатно е да укажеме на предупредувањата на Сартори дека структурите не може да ги заменат личностите „погрешна личност може лошо да работи дури и кога структурата е добра. Но лошите структури залудно ќе ја потрошат вистинската личност.“ Сартори, Џ. (2008) *Компјаративен уставен инженеринг*. Табернакул. Второ издание. Скопје, стр.161

ална е можноста заради партиски преговори и компромиси, да се избере личност која ги нема споменатите квалитети, ниту пак, тоа е гаранција за мирна кохабитација. Во секој случај, степенот на политичката култура на актерите, кај нас, не е гарант за некоја релаксирана атмосфера во која би се воделе овие преговори, ниту пак дека кредибилитетот на вака избраниот претседател нема да биде загрозен, и тоа токму од истите оние кои го избрале.

Воедно со ова прашање се поврзани и дилемите за легитимитетот на претседателот во однос на висината на потребниот цензус за вториот круг. Имено, новата уставна измена соодветствува на актуелните прилики во Република Македонија, но треба да постои свест дека, со оглед на трендот на избирачкото однесување, може да се случи и ваквиот цензус во еден момент да биде недостижен. Во таа смисла треба да се размислува за некои преодни решенија кои би ја надминале таквата состојба и би овозможиле непречено функционирање на системот. Така, една од можностите е, да се предвиди, при евентуални повторени претседателски избори, кои би се одвивале во точно утврден временски рок, да не важи условот за наведениот праг, додека другата можност (која сЈУ повеќе е присутна во компаративното право) е сосема да се елиминира потребата од изборен праг за вториот изборен круг.

Следните претседателски избори ќе бидат соочени со еден нов предизвик, а тоа е учество во изборите и на дијаспората. Освен сериозни оперативни прашања поврзани со логистиката и техниката на гласање, се отвораат и суштински прашања поврзани со регистрацијата на избирачите во странство, одзивот и неговото влијание врз уставно утврдениот праг, легитимитетот на избраниот кандидат, импликациите врз изборниот исход, водењето на кампањата, заштита на избирачкото право, и ред други аспекти кои се поврзани со стандардите на изборното право.²¹ Сигурно ова прашање ќе продуцира полемики, особено од аспект: кои гласови ќе имаат пресудна улогга во изборот на Претседателот, односно не е исклучено, токму гласовите на иселениците да го одлучат победникот.

Секако проблематично е ова прашање да се проблематизира само преку една перспектива, а притоа да не се актуелизира контекстот во кој ваквите институционални аранжмани би требало да функционираат. Приликите во кои функционира нашето општество, како и бројните поделби кои бараат „влез“ и претставување во институциите, наложуваат внимателност во дизајнирањето на институциите и нивно прилагодување на релевантните политички варијабли. При тоа, во притисоците за редирајнирање на институциите,

21) Габер, Н. и Јовевска, А. (2007) Изборниот систем на Република Македонија - актуелни дилеми. Годишник на ИСПИ, Скопје 2008

предност треба да се дава на нивното стабилизирање, а не нивно често менување, што од своја страна создава проблем во односите меѓу политичките субјекти.

Табела I - Претседателски избори во РМ- иреѓлео на изборни циклуси

Год. на одржување	Редовни / предвремени	Број на кандидати во првиот изборен круг	Освоени гласови по кандидати %	Кандидати во вториот изборен круг	Освоени гласови по кандидати %	Одзив %	Оспорен легитимитет	Идентификација на електоратот
1994	Редовни-истовремено со пратеничките избори	1. Кирил Глигоров (поддржан од партија СДСМ) 2. Љубиша Георгиевски (поддржан од партија ВМРО-ДПМНЕ)	52% 14% 11% неважечки	/		77,76	да	персонализирана
1999	Редовни избори	Борис Трајковски (поддржан од партија ВМРО-ДПМНЕ) Тито Петковски (поддржан од партија СДСМ) Муарем Неџипи Стојан Андов Васил Тупурковски Мухамед Халили	219.098 21% 343.606 33% 155.978 (15%) 111.983 (11%) 163.206 (16%) 45.731 (4%)	Борис Трајковски (поддржан од партија ВМРО - ДПМНЕ) Тито Петковски (поддржан од партија СДСМ)	591.972 53% 514.599 47%	69%	да	партииска

2004	Предвремени	<p>Бранко Црвенковски (предлог на 30 пратеници - лидер на СДСМ)</p> <p>Сашко Кедев (група избирачи и поддржан од партија ВМРО - ДПМНЕ)</p> <p>Зиди Целили (предлог група избирачи)</p> <p>Гзим Острени (предлог група избирачи)</p>	<p>385.300 42%</p> <p>309.131 34%</p> <p>78.269 9%</p> <p>134.048 15%</p>	<p>Бранко Црвенковски (предлог на 30 пратеници лидер на СДСМ)</p> <p>Сашко Кедев (група избирачи и поддржан од партија ВМРО - ДПМНЕ)</p>	<p>548.583 63%</p> <p>326.951 37%</p>	53%	да	партиска
2009	Редовни-истовремено со локалните избори	<p>Ѓорѓи Иванов (група избирачи)</p> <p>Нано Ружин (група избирачи)</p> <p>Љубомир Фрчковски (група избирачи)</p> <p>Љубе Бошковски (лидер на партија и предлог група избирачи)</p> <p>Имер Селмани (лидер на Нова демократија и предлог на група избирачи)</p> <p>Мируше Хоџа (група избирачи)</p> <p>Агрон Буџаку (група избирачи)</p>	<p>35%</p> <p>4%</p> <p>20%</p> <p>15%</p> <p>15%</p> <p>3%</p> <p>8%</p>	<p>Ѓорѓи Иванов (група избирачи)</p> <p>Љубомир Фрчковски (група избирачи)</p>	<p>63%</p> <p>37%</p>	42%	не	партиска

Литература:

- Gunther, R. and Mughan, A. (1993): *Political Institutions and Cleavage Management*, vo Weaver, R and Rockman, B.a.ed.s. Do Institutions Matter? Washington: The Brookings Institution.
- Габер, Н. и Јовевска, А. (2007) *Изборниот систем на Република Македонија - актуелни дилеми*. Годишник на ИСППИ, Скопје 2008
- Јовевска, А. (1999) *Изборниот концепт во теориите на демократија*. ИСППИ. Скопје
- Китановски, Л. (1996) *Поделба на власта*. Скопје, 1996
- Maleska, M. *The general and direct elections for President of the Republic should be abandoned*. New Balkan Politics. http://newbalkanpolitics.org.mk/editorials/see_tetovo.html
- Тренеска, Р. (1999) *Извршната власт во демократскиот систем*. Матица македонска. Скопје
- Сартори, Ц. (2008) *Компаративен уставен инженеринг*. Табернакул. Второ издание. Скопје
- Vasovik, V. (1992) *Dileme i kontoverze parlamentarizma, izmedju parlamentarnog romantizma i parlamentarnog nihilizma*. Arhiv za pravne i drustvene nauke, br.1, 1992

Нормативни акти:

- Закон за избор и отповик на пратеници и одборници на СРМ- 1990 г.
- Устав на Република Македонија, 1991 година
- Законот за избор на Претседател на РМ, Службен весник бр. 20/94.
- Zakon o izboru predsednika Republike- "Sluzbeni glasnik RS" br. 111/07
- Ustav RH - Narodne novine br.28/2001